

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.63.231>
УДК 027.7(438.31):025.171]:930.2:091"1741"

Станіслав Волощенко,

кандидат історичних наук,
очільник Місії «Рукописна та стародрукована
спадщина Київської Церкви: архіви, бібліотеки та музеї»,
Переяславсько-Вишневська єпархія Православної церкви України
вул. Маршала Конєва, 1-В, Київ, 03191, Україна
e-mail: stachevskiy@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>
Scopus Author ID: 57209716511
Web of Science ResearcherID: AAI-8906-2020

**РУКОПИСНІ ФРАГМЕНТИ PRZYB. 299/71
ІЗ КОЛЕКЦІЇ ЯГЕЛЛОНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ:
КОДИКОЛОГО-ТЕКСТОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ⁵**

Мета дослідження – кодикологічне та текстологічне дослідження 41 кириличного рукописного фрагмента Przyb. 299/71 із фондів Ягеллонської бібліотеки в Кракові (Польща). *Методологія* студії базується на застосуванні загальнонаукових методів аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також вузькоспеціалізованих методів при дослідженні писемних пам'яток. Методи текстології допомогли впорядкувати тексти фрагментів для їх ідентифікації; застосування методів філігранології дало змогу встановити час і місце виготовлення паперу; методи палеографії та кодикології наблизили у визначенні часу й локації переписування рукопису та відстеженні його подальшої долі. *Наукова новизна* полягає в атрибуції стародруку, з оправи якого походять рукописні фрагменти, що дає змогу встановити орієнтовний час розпорошення манускрипту у XVIII ст.; ідентифікації тексту, що уможливує детальніше дешифрувати текст фрагментів і розмістити їх у правильній послідовності; дослідженні кодикологічних та палеографічних параметрів фрагментів для встановлення місця та часу створення манускриптів. *Висновки*. Під час дослідження вдалося встановити, що кириличним друком було

⁵ Цю статтю підготовлено в межах реалізації стипендіальної програми Міністерства культури і національної спадщини Республіки Польща «Thesaurus Poloniae» 2021.

перше видання *Вослѣдованiа праздникимъ...* 1741 р. у друкарні Отців Василян Почаївського монастиря Успіння Богородиці. Текстологічна атрибуція показала, що це фрагменти трьох різних рукописів: *Мінеї святкової* (35), *Єрусалимського Уставу* (2) та іншої книги богослужбового характеру (4). У результаті палеографічного дослідження встановлено, що всі три частини переписано церковнослов'янською мовою півуставним типом письма, характерним для Галичини ранньонового часу. Наявність філіграней на папері *Мінеї святкової* сприяла визначенню часу створення манускрипту початком XVI ст. Отримані результати відкривають перспективи подальших студіювань цих фрагментів у пошуку та виявленні кодексів, із яких вони походять. Це дослідження може бути універсальним для вивчення інших фрагментів із кодексів богослужбового характеру, що сприятиме оприлюдненню нових фрагментів, їхній атрибуції, дослідженню та оцифруванню. Оригінальність цієї студії полягає в комплексному дослідженні рукописних фрагментів зі стародруком, які разом тривалий час побутували у спільному сакральному просторі. У результаті дослідження можна реконст-

Рис. 1. Верхня частина палітурки стародруку.

В.І. Rkps Przyb. 299/71

руювати кодекс до моменту розпорощення та використання його аркушів для оправлення інших книг.

Ключові слова: фрагментологія, рукопис, стародрук, *Мінея святкова*, *Єрусалимський Устав*, Ягеллонська бібліотека, кодикологія, текстологія.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Під час стажування в Ягеллонській бібліотеці (далі – ВІ) завдяки стипендальній програмі Міністерства культури і національної спадщини Республіки Польща «Thesaurus Poloniae» (2021) вдалось ідентифікувати й описати кириличні фрагменти Rzyb. 299/71[10] (рис. 1), які були вилучені з палітурки стародруку St. dr. 589 840 III [4].

Фрагменти Rzyb. 299/71 є унікальним явищем, адже, попри факт

пошкодження манускриптів, із яких вони походили, і застосування їх як макулатури, саме через це вони, по суті, збереглися, стали об'єктом дослідження і наукового зацікавлення. Саме за цими фрагментами є змога подивитись на втрачені чи поки невиявлені кодекси, основу яких вони становили до середини XVIII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформація про наявність заявлених фрагментів у секції рукописів відділу спеціальних колекцій ВІ міститься у зведеному каталозі церковнослов'янських рукописів Польщі 2004 р. У короткому описі йдеться, що це фрагменти *Мінеї святкової* на 8, 11, 24 лютого, 9 і 25 березня, а також рубрики на 19–22 грудня (Неділі праотців). Авторами вказано, що ці фрагменти датовані XVI ст. [23, s. 252] Інших публікацій, присвячених цьому рукопису, не виявлено, як і основних частин кодексів, з яких ці аркуші походять.

У фондово-обліковій документації секції рукописів *Księgi Przybytków* вони значаться як церковнослов'янські літургічні фрагменти. Рукописи вписано до книги надходження 27 грудня 1971 р. Їх передала на збереження Анна Левицька-Камінська (1906–1979) (рис. 2), яка протягом тривалого часу очолювала відділ стародруків ВІ (1953–1971) і чий творчий доробок становить понад 80 наукових праць, присвячених давнім друкованим книгам, зокрема інкунабулам, а також історії бібліотек, читання й книжкових оправ Польщі [25, s. 7–8, 10].

Мета статті полягає в ідентифікації стародруку, із літургии якого було виокремлено досліджувані фрагменти, аби уточнити час використання давнього манускрипту для основи оправи друку XVIII ст. Детально проаналізувати текст усіх фрагментів, щоб уточнити

Рис. 2. Анна Левицька-Камінська.
ВІ. Rkps Przyb. 253/20

їх атрибуцію, класифікувати, згрупувати, розкласти у правильній послідовності й підготувати для реставрації. Дослідити палеографічні та кодикологічні параметри рукопису, що дало підстави для встановлення часу й локації переписування та побутування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Оправа стародруку як місце збереження рукопису.

Фрагменти Przyb. 299/71, як вказано в *Каталозі*, віднайдено в палітурці кириличного друку XVIII ст., який зберігається в секції стародруків ВЛ. Джерела надходження цієї книги до Бібліотеки відсутні, що, за словами співробітників секції стародруків, означає його давнє надходження, можливо, у XIX ст. Примірник 589 840 III зберігся без титульного аркуша, що зумовило його ідентифікацію, яка дозволила встановити можливий час використання рукописів як макулатури для оправи.

Стародрук видано церковнослов'янською мовою. Він складається з 25 аркушів, пронумерованих у верхньому зовнішньому куті кириличними цифрами під титлом, при цьому перший і двадцятий аркуші без номера, а вісімнадцятий містить помилку. Формула аркушів примірника: [1], 2–17, йі, 19, [1], 21–25. Сигнатури зшитків розміщено посередині нижнього берега під текстом. Зшитки сформовано з двох аркушів: А²–Б², В² (В // Гв), Г²–К², Л¹. У третьому зшитку за кириличним номером «В» перший аркуш містить сигнатуру «В», а другий – «Гв». Кустоди розташовано в нижньому зовнішньому куті сторінки. Видання має колонтитули вгорі над текстом, оздоблені виливними прикрасами. Текст розміщено в одну колонку на 32 і 39 рядках. Розмір шрифтів у 10 рядках дорівнює 64 і 80 мм. Дзеркало набору становить 249 мм завдовжки і 165 мм завширшки. Текст надруковано в одну барву – чорний колір. Фінгерпринт для цього примірника має такий вигляд: о.ѣ_ а.Да о_и. срВи 3.

Примірник видано на товстому ганчір'яному папері білого кольору форматом in folio (2°), розміром 290x189 мм. Філіграней не виявлено, проте є понтюзю, відстань між лініями якого коливається від 24 до 28 мм, та вержери – на 10 мм міститься дев'ять ліній. Зовнішні ознаки друку – організація видання, шрифти й оздоблення (заставки на арк. 1, 13, 18 зв.; кінцівки – арк. 12 зв., 18, 25 зв. (з гербом Чину Василян); ініціали – арк. 1–2, 7, 8 зв., 9 зв., 11–11 зв., 13–14, 18–20 зв., 21 зв.; виливні прикраси) – дають підстави вважати, що книга видрукувана ченцями василянами Почаївського монастиря Успіння Богородиці. Аналіз змісту примірника показав, що в ньому є тексти служб Тайни Пресвятої Євхаристії (арк. 1–12 зв.), Співстраждання Богородиці (арк. 13–18)

2. Ідентифікація змісту фрагментів.

У 1971 р. реставратори ВЈ вилучили з оправи 41 рукописний фрагмент різного розміру. Це шість цілісних аркушів і решта у вигляді двох чи більше частин колись єдиного аркуша. На момент опису рукопис був без фоліації. У 1992 р. О. Наумов під час первинного опрацювання рукописів поділив їх на «п'ять груп». Фрагменти, які віднесено дослідником до тієї чи іншої «групи», було перекладено папірцем із відповідними заголовками:

1) «frg Tyikonu Kalendarz na grudzień (Niedziela Praojców oraz 19–22 XII)», тобто фрагменти з *Єрусалимського Уставу* (календар на грудень – Неділя Праотців, 19–22. XII). Усього два фрагменти;

2) «do ułożenia», іншими словами – для впорядкування восьми фрагментів;

3) «Frg. minej świętecznej luty: 8, 11, 24 marzec 9, 24 XVI v.», що означає наявність аркушів із *Мінеї святкової* на 8, 11, 24 лютого й 9, 24 березня, датованих XVI ст. У цій групі було 10 фрагментів;

4) «luty», тобто фрагменти з *Мінеї* на лютий, загалом 10 аркушів;

5) «11 ułamków» – 11 дрібних клаптиків.

На наш погляд, такий порядок розташування рукопису не був прийнятним. Необхідність у більш детальній атрибуції змісту, правильному й послідовному розташуванні аркушів, зумовила потребу в новому групуванні цих фрагментів. У попередньому вигляді залишено лише два перші аркуші з *Єрусалимського Уставу*, а всі інші розділено на дві частини за належністю до двох різних рукописів: *Мінеї святкової* та іншого рукопису богослужбового характеру. Фрагменти *Мінеї святкової* поміщено на сам початок, адже вони становлять більшу частину одиниці зберігання й містять філіграні, що дало змогу їх датувати. Другою позицією є *Єрусалимський Устав* (рис. 3), а третьою – чотири клаптики з третього манускрипту (рис. 4).

Для належної атрибуції змісту було залучено відповідні кодекси з колекції Національної бібліотеки Польщі та ВЈ. Тексти фрагментів *Мінеї святкової* звірено за *Мінеєю служебною* 1549–1555 р. на січень і березень – травень із Посади Риботицької (Підкарпатське воєводство, Польща) [19], *Мінеєю святковою* XVI ст. на лютий – серпень із Руденки (Підкарпатське воєводство, Польща) [20] і *Мінеєю служебною* на березень 1611 р. із Базалії (Хмельницька обл.) [11]. Фрагмент місяцеслову ідентифіковано за списками *Єрусалимського Уставу* першої половини XVI ст. з Лежахова (Підкарпатське воєводство, Польща) [21] й іншого кодексу початку XVII ст. із колекції рукописів ВЈ [12].

Рис. 3. Місяцеслов Єрусалимського
Уставу на 20–24 грудня.
VJ. Rkps Przyb. 299/71

Рис. 4. Чотири фрагменти богослужбового
характеру. VJ. Rkps Przyb. 299/7

2.1. Мінея святкова.

Основу Rrzyb. 299/71 становлять аркуші з *Мінеї святкової*. Встановлено, що, крім служб на 8, 11, 24 лютого, 9 і 24 березня, які ідентифікував у 1992 р. О. Наумов, є служби 30 січня та 2 лютого. Тепер рукопис починається зі свята трьох свт. Василя Великого, Григорія Богослова та Йоана Золотоустого, яке припадало на 30 січня. Збережено два фрагменти, присвячені цим Отцям Церкви. Розмір фрагментів становить 82x184 мм (верхня частина) і 198x187 мм (нижня частина). На цих фрагментах є текст пісень п'ятої й шостої канону утрени. Пісня п'ята розпочинається зі слів другого тропаря «прчсто тебѣ вѣсовтавѣ.словесноу иразумно удшѣ/влєнж. дѣистовною волеж». Пісня шоста завершується експліцитом «вѣць єдиноєство трисѣста/вноє: Слово бѣше испрѣва. кѣвѣцѣ безнача», що є початком другого тропаря.

Із восьми клаптиків, різних за розміром (85x187, 135x130, 135x64, 43x70, 75x50, 56x46, 36x50 і 31x45 мм), складається канон утрени Стрітєння Господнього, яке припадало на 2 лютого. Ідентифіковано, що цей канон поєднує кінець пісні першої і неповні частини третьої, четвертої, п'ятої і шостої. Фрагмент починається кінцем третього тропаря зі слів «иѣцю приноситє младєнецъ. ижепрежде вѣкъ. / славнобо прослависа», а завершується на звороті фразою з другого тропаря: «...ѣрнымъ / сїєсеніє: ... /начертаніє. иже преж...».

Наступною частиною *Мінеї святкової* є тексти на 8 лютого – пам'ять вмч. Теодора Стратилата. Служба міститься на трьох фрагментах. Перший зберігся на цілісному аркуші, розміром 284x187 мм, а два інші складаються з двох частин аркуша, розміром 158x192 мм і 114x187 мм. Текст богослужінь, присвячених пам'яті Теодора Стратилата розпочинається із тропаря на вечірні «Воиньствомъ истиннымъ стрототрѣпче. нбсна/го црѣ воевода. прѣоудобрєнъ ѡєвдоре. ору/жїємьбо вѣры впльчивьса добрѣ. ипотрѣ/билъ еси бѣсовьскыя плъкы. ипобѣдо/носець явиса страдалецъ. тѣмжєтѣ вѣ/рож оублѣжаємъ». Далі подано канон цьому мученикові авторства прп. Теофана «твореніє ѡєвфаново». Збережений уривок складається з першої, третьої, четвертої, восьмої та дев'ятої пісень. Служба закінчується приписами уставу «иши настих / вчєр. їнии. бо. настих вѣвх. или вѣтриуди».

Одразу ж на звороті третього фрагмента під службою Теодорові Стратилату починається кіноварним заголовком в'яззю послїдування дня пам'яті сщмч. Власія Севастійського «Мєца тогожє во аї днѣ сїго сщєнномчнка / власїа». Свято припадало на 11 лютого. Служба складається з чотирьох фрагментів, розміром 114x187 мм, 160x188 мм,

116x188 мм і 284x189 мм. Текст починається із стрихир на «Господи звизаю» голосу четвертого за мотивом подібного «даль еси знаменіє» і власне стихирою «Крѣвными кропленми. многолѣстными...». У цій частині манускрипту також є канон утрени: перша, третя, шоста, сьома, восьма та дев'ята пісні. Фрагмент завершується катавасією пісні дев'ятої «Камень нерукосячныа горы ѿнесѣкомы/а» й рубрикою уставу «настих. въѡх. или вътриѡди».

Лютнева частина *Мінеї* завершується 24 лютим, днем віднайдення чесної голови прор. Йоана Хрестителя. Ця служба розміщена на восьми фрагментах, розміром 284x189 мм, 187x187, 96x187, 133x187, 144x184, 285x187, 50x181 і 234x190 мм. Текст піснеспівів свята розпочинається заголовком «Мѣца тогоже кѣд ѡбрѣтеніє чѣстныа / главы сѣго иславнаго пррока ипрѣтчѣ», виписаним в'яззю та кіновар'ю. Далі йде степенна першого антифону голосу четвертого «стел. а́ антиѡ. дѣ глас. прок. тѡвъзвращу рогы», стихира самогласна на голос шостий «Иже прѣвъе наблюдѣ. Ироду безаконужщю / ѡбличивши. покааніеже въсѣмъ проповѣ/ дажща вѣрнымъ...». Наступною частиною є канон Богородиці і святому, який складається з пісень першої, третьої, четвертої, п'ятої, шостої, сьомої, восьмої та дев'ятої. Є також тропарі світильні, стихири на хваліте й устав літургії: «въвремъ ѡн слышавъ / і ѡаннь вѡузилищи дѣла хѡа. ипрѡчаа / прежесѣннаа. прич. Въпамать вѣчнуж», яким завершується служба Йоанну Предтечі.

Мінея святкова на березень починається службою 40 мученикам Севастійським, яка відбувалася 9 березня (рис. 5). Вона міститься на 11-ти фрагментах, розміром 234x190, 283x188, 215x189, 58x189, 216x188, 59x185, 284x190, 236x190, 284x187, 131x188 і 146x187 мм. Послідування мученикам починається заголовком «Мѣца марта бѣ стѣх мѣчнкъ иже восевастіи», під яким одразу йдуть стихири на «Господи звизаю» «Тръпаше мѣніа крѣпко. радѡжщеса надѣ/смымъ. другъ кѣдругу гѣаах...».

Варто відзначити, що переписувач помістив три повні уривки з Книг Ісаї та Мудрості (Is 43,9–14; Sap 3,1–8; Sap 5,15–6,3), які читалися після входу на Світло тихе під час відправи вечірньої. Одразу після вказаних уривків читань зі Старого Завіту написано тропар, який співався після «Бог Господь» на утрени «Стретми стѣх яже поте/бѣ пріаша. оумолень бѣди гѣ...». Збережено й інші частини служби: тропарі сідальні, степенна, канон і стихири на «хваліте». Служба завершується уставом літургії «прич. въпамать вѣчнѡа боудеть праведник».

Рис. 5. Служба 40 мученикам Севастійським, 9 березня.

Vl. Rkps Przyb. 299/71

На звороті кінця служби 40 мученикам міститься початок текстів передсвяття Благовіщення Богородиці. Цей богородичний празник припадав на 24 березня, про що говорить заголовок «Меца того же. кд предпразденство блго/вщченіа стѣа бѣа». Ця служба збережена на чотирьох фрагментах розміром 131x188, 146x187, 193x185 і 98x186 мм. Послідування розпочинається зі стихир Богородиці на Господи взиваю голосу першого, за мотивом подібного «нбснѣм чинѣмь радованіе» «Сънбснѣх крѣж съ/летів агтлы. въназаретъ пріиіде. кдвѣци / мріи въпїаше кънеи. радѣса яко зачниши/бо сна. адама вѣчнѣиша. творца вѣкомь / иизбавителѣ въпїжщимти. радѣса пре/чистаа». Вечірна завершується уривком стихирі самогласної «Въшестыи мсць посланъ быс...» за мотивом голосу четвертого «...вааше ѿнеа избавителю родитиса. оубо въ/спрїемъши цѣлованіе. зачатъ превѣчнаго / ба. неизрченно блгоизволи въчлѣтитиса / въспєсеніе наше слава тебѣ». Далі йдуть перша, третя, четверта й п'ята

пісні канону утрєні. Завершується передсвяття Благовіщення неповною піснею п'ятою, словами «зрѣлаго двѣ ипречста/го грезна: Великы ипроркомь исаієве...».

2.2. Єрусалимський Устав.

Аркушами з *Єрусалимського Уставу* є два фрагменти, розміром 253x95 і 228x79 мм. За текстологічним аналізом встановлено, що вони належать до місяцеслівного розділу книги. Ці дві частини складаються з приписів, щодо відправи служб Неділі перед Різдвом Христовим і на 20–24 грудня (див. рис. 3).

Перший клаптик починається службою Неділі перед Різдвом Христовим зі слів «блсвнъ еси гї бѣ *вц* / ... яко праведень» і читанням з Послання до Євреїв (Нбр 11,8–10). На звороті він завершується приписами, стосовно служби *вмц*. Анастасії Узорішительниці «страс сѣои *мчнцѣ* ... / стасие. тро(п). агнца ... / а їсѣ. прок. дин ... / црѣкъ апс ...» (див. рис. 3).

Другий фрагмент *Єрусалимського Уставу* містить вказівки богослужінням Неділі Праотців «...ты *вцѣ* ... / ма исаака іакова ... / рни чте(н) гѣ *троп* глас ... / Вѣрою прадѣды *впр*...». На звороті є приписи, щодо служіння в день пам'яті 10 мучеників критських «*мч*. ї. иже оукрытѣ», *мч*. Євгенії «*страстоимчнцѣ* еоу...». Завершується цей фрагмент вечірнею Різдва Христового «...ѣбъ исочиво поедино / ...аши пиют *вечрь* поють / ...рню. стхры. повѣтети».

2.3. Чотири фрагменти рукопису богослужбового характеру.

Із чотирьох дрібних клаптиків складається третя частина Rzyb. 299/71 (див. рис. 4). Це паперові клаптики розміром 43x45, 28x22, 23x34 і 28x18 мм. Точну належність їх до конкретного типу книг поки не вдалося встановити через малий обсяг збереженого тексту. Проте з упевненістю їх можна віднести до книг богослужбового характеру.

Два фрагменти з чотирьох вдалось об'єднати. Текст написано на чотирьох/п'ятьох рядках. Він має таку послідовність: «...твоа. и ... *племн* / сїщенїници гїи н / ... вашемоу. нареч ... / ...ге ивъбогат ... / ...ѣг... // ...нѣс старь. ире... / ... *истаи* предверм... / ...ема *сеяк* чась жив... / ...и гїи мои чї ... / ...же...». Третій фрагмент ще меншого змісту «...оватр... / ...и прїй . // ...по... / ... *втрочиць*...». Текст четвертого паперового шматка також вдалось прочитати й передати зміст: «...вби... / ...о... // ...доба... / ...е...» (див. рис. 4).

3. Кодикологічно-палеографічні характеристики рукопису Rzyb. 299/71.

Фрагменти *Мінеї святкової* переписані на ганчір'яному папері в другу частину аркуша (2^о). За наявності шести повних аркушів була змога

встановити орієнтовний розмір кодексу, з якого вони походять. Їхня висота майже однакова і становить 283–284 мм, а ширина коливається від 187 до 190 мм. Ці показники свідчать про те, що розмір книги на момент відокремлення досліджуваних аркушів становив 284х190 мм. За нашими спостереженнями, рукопис на момент створення був трохи більшого розміру, адже зафіксовано ознаки обрізування блока. На верхньому березі першого фрагмента (служба 30 січня) помітно нижні частини літер тексту – можливо, залишки вкладного запису, який був обрізаний при переоправленні.

Аркуші мають вертикальні лінії понтюзо і горизонтальні – вержерів. На восьми фрагментах виявлено водяний знак, який розміщено посередині аркуша, що підтверджує віднесення рукопису до формату in folio. Філігрань складається з голови вола з очима, ніздрями, вухами, рогами і кільцем у носі, яке опущено донизу. Голова увінчує двоконтурну патерицю католицького єпископа. Це зображення міститься безпосереднього на лінії понтюзо. Довжина водяного знака становить 117 мм, а ширина – 63 мм. Відстань між лініями понтюзо, які є бічними межами контурів філіграні, становить 63 мм. Ідентичний водяний знак виявлено лише в *Каталозі філіграней* Ядвіги Сінярської-Чаплицької за № 1082 [26, tabl. CVI]. За інформацією авторки, вміщеною в таблиці джерел до опублікованих зображень філіграней, такий самий знак є на папері вроцлавського примірника палеотипу Franciscus Niger [*Modus epistolandi.*] *Compendiosa ars de epistolis artificiosa exarandis*. Ця книга видана Яном Халлером у Кракові 1508 р. [22; 26, s. 59]⁶ Інший примірник цього видання є в колекції стародруків ВІ [13, к. 31, 46]. Аналіз водяних знаків краківського примірника показав, що його розміщення на папері, сюжет і розмір – ідентичні філіграням рукопису. Філігранологічне дослідження свідчить, що фрагменти *Мінеї святкової* створені на початку XVI ст., до 1508 р. або кількома роками пізніше.

Манускрипт міг бути створений на Галичині, в с. Загір'я на Самбірщині (Львівська обл.), адже саме ця локація записана коричневим атраментом на початку примірника *Восльдованіа праздниквмь... «Zagógi»* [14, к. 1 г] (рис. 6). Хоча провенієнція не дає цілковитої підстави вважати, що кодекс був переписаний у Загір'ї, однак вона свідчить, що *Мінея* використовувалась у місцевому храмі.

⁶ Висловлюємо щире вдячність докторці Ользі Федоришин за надану фотокопію філіграней вроцлавського примірника.

Рис. 6. *Воспѣдованіа праздникимъ...* із провенієнцією.

VJ. St. dr. 589 840 III. K. [1 r]

Рукопис переписано церковнослов'янською мовою півуставним двоє-ровим (ь, ъ) юсовим (а, ж) письмом. Аналіз почерку засвідчив, що *Мінею* переписувала одна особа. Письмо каліграфічне, охайне, начерк літер чіткий. Розмір рядкових літер становить 4 мм. Літери чітко розміщені на лінії рядка. Ширина широких літер (ж, м, ш, а, ж) коливається від 5 до 7 мм, а вузьких (в, е, и, і, о, с) – у межах 1–3 мм. Виміри виносних петель букв угору мають 1–4 мм і вниз – від 2 до 4 мм.

Текст компактно переписано в одну колонку на 30-ти рядках, між якими інтервал у 4–5 мм. Між групами слів ужито крапку й кому, а наприкінці речень – двокрапку й хвилясту лінію ~. Перші літери текстів тропарів, стихир, пісень чи рубрик написано кіновар'ю, а основний текст – атраментом світло-коричневого кольору. Переписувач застосував практику особливої графічної передачі слова «око», у якому в першій літері «о» вписувалась одна крапка «вънадрѣх очіхъ», «пертомбо очіъмъ напишетъ». У множині в літері «о» ставилось дві крапки

«быша вѡчїѣ безѣмныхъ»). Цю практику раніше зафіксовано у *Псалтирі* 1437 р. Гавриїла Урика з колекції Імператорського церковно-археологічного музею Київської духовної академії, яка нині міститься в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [24, р. 26].

Фрагменти *Мінеї* містять два елементи оздоблення: заголовки в'язю та ініціали. Чотири служби починаються із заголовків, написаних в'язю й кіновар'ю. Це заголовки до послідувань Власію (11 лютого), Йоану Хрестителю (24 лютого), 40 мученикам (9 березня) (див. рис. 5) і передсвяттю Благовіщення (24 березня). Заголовок в'язю складається лише з одного рядка, текст, який не вдалося вмістити в рядку, продовжується в наступному, але написаний, як і основна частина. Заголовки не мають додаткового оздоблення, їхні літери витягнуті, завдовжки від 12 до 28 мм. Рукопис оздоблено трьома ініціалами. Вони, як і заголовки, написані кіновар'ю. Ініціали містяться на початку читань із *Старого Завіту* під час вечірнього богослужіння 40 мученикам Севастійським. Текст уривка Is 43,9–14 розпочинається заголовною літерою «Т» у першому слові «Тако глѣть гъ». Ініціал заввишки в шість рядків звичайного тексту, оздоблений рослинними елементами. Ініціал «П» міститься на початку читання Sap 3,1–8 «Праведници вѣвѣкы живутъ». Його висота дорівнює п'яти рядкам. Особливістю цієї літери є наявність вище середини обох вертикальних штрихів великих крапок. Ідентичний ініціал «П» розташований на звороті того самого аркуша, де є дві попередні заголовні літери. Він тієї самої висоти і виписаний в однаковій манері. Цей ініціал на початку тексту Sap 5,15–6,3 «Праведныхъ дшѣ вѣруцѣ бжїи». Схожі ініціали за стилем, написанням і розміщенням у цих самих позиціях виявлено в *Мінеї святковій* на лютий – серпень із Руденки [19, к. 24 р, 25 р].

Можливо, кодекс, із якого походять досліджувані аркуші, містив заставки й орнаментальні ініціали, однак за наявним матеріалом про це можна лише здогадуватися. До прикладу, в *Мінеї* з Посади Риботицької [19, к. 113 р, 218 р], за текстами якої ідентифіковано зміст служб на січень і березень, для заставок було відведено місце, однак її переписувачем Йоаном їх у підсумку не було виконано. В іншій *Мінеї* з Руденки аналогічна ситуація, заставка передбачалась лише на початку блока, однак теж не була написана. Правда, на її місці пізніше користувачами виконано схематичний рисунок плетіння коричневим атраментом [20, к. 1 р]. Ця тенденція зберігалась і в наступному, XVII ст. У *Мінеї* із Базалії, переписаній 14 грудня 1611 р., переписувач залишив місце для заставки

лише на початку кодексу, над заголовком служби прп. Євдокії (1 березня). Пізніше на вільному просторі користувачем дописано «Мць мартъ» [11, к. 1 r]. Тому цілком можливо, що й у досліджуваній *Мінеї святковій* із Загір'я не було заставок.

Джерелом інформації про шиття блока манускрипту є прорізи. Вони розташовані на краях аркушів внутрішнього берега. Прорізи конусоподібної форми, завдовжки 4–5 мм і завширшки 3–4 мм. Їхнім призначенням було заглиблення для шнурів як опори для шиття блока. Цих прорізів загалом п'ять і вони свідчать про шиття блока на трьох шнурах.

Завдяки успішній атрибуції тексту та розташуванню всіх фрагментів у правильній послідовності встановлено, що з кодексу загалом збереглося 18 арк. Серед них лише шість повних аркушів, решта поділена на частини, переважно на дві, однак служба 2 лютого складається з трьох більших клаптиків паперу і п'яти невеличких. Відповідно до умов зберігання в оправі стародруку усі фрагменти мають значні ентомологічні пошкодження, розриви і втрати матеріальної основи. Перед взяттям на облік рукопис було очищено від клею, забруднень й усунуто кислотність паперу.

Фрагменти *Єрусалимського Уставу*, як і *Мінеї святкової*, переписані на ганчір'яному папері. Вертикальне розміщення ліній понтюзо свідчить, що рукопис переписано в другу частину аркуша (2°). Водяних знаків на цих двох фрагментах нема. У межах 10 мм міститься 12 ліній вержерів.

Текст написано півуставом, двоєровим (ь, ъ) юсовим (а, ж) письмом. Почерк каліграфічний, середнього розміру, з легким нахилом вправо. Рукопис переписано в одну колонку на 25 і 26 рядках із міжряддям у 4–5 мм. Основний текст переписано атраментом темно-коричневого кольору, а перші літери рубрик і частин тексту – кіновар'ю. Розмір рядкових літер становить 4 мм, їхні виносні елементи вгору мають 2–3 мм, а вниз – 1–5 мм. Ширина вузьких літер становить 1–3 мм і широких – 4–6 мм. Стель і манера письма свідчать, що рукопис відповідає XVI ст., і є підстави вважати, що він, як і *Мінея святкова*, походить із Галичини. Він побутував у храмі с. Загір'я на Львівщині.

Рукопис із втратами паперу на краях і пошкоджений шкідниками. На поверхні є плями від загікання вологи, а також плями від атраменту. Поверхня очищена від забруднень, а також вивільнена кислотність.

Остання, третя частина рукопису Przyb. 299/71, складається із чотирьох дрібних клаптиків. Фрагменти написані на ганчір'яному папері з верже-рами, розміщеними горизонтально. Цей факт дає змогу вважати, що фрагменти походять із кодексу другого формату. У 10 мм нараховано 11 ліній вержерів.

Текст переписаний півустанов невеликого розміру. Письмо пряме, почерк каліграфічний. Текст написано коричневим атраментом. Розмір рядкових літер становить 3 мм, петлі літер униз мають 2–4 мм. Широка літери завширшки в 4–5 мм, а вузькі – від 1 до 3 мм. Міжрядковий інтервал дорівнює 4 мм. На наш погляд, ці фрагменти були створені в регіоні побутування попередніх частин рукопису й самого стародруку на Галичині. Він міг бути переписаним у XVI–XVII ст.

Висновки. У результаті дослідження з'ясовано, що стародруком, з якого походить 41 рукописний фрагмент, є дефектний примірник першого почаївського видання *Восльдованіа праздникимъ...* 1741 р. Він використовувався на парафії с. Загір'я на Львівщині, що підтверджує провенієнція. Визначення точної дати виходу у світ книги означає, що рукописи, які використано для палітурної основи, були розпоршені ближче до середини XVIII ст. Ці фрагменти зафіксовано очільницею відділу стародруків ВІ А. Левицькою-Камінською в 1971 р. Їх вилучено з оправи та обліковано в секції рукописів ВІ 27 грудня 1971 р. Першою публікацією про ці фрагменти є короткий каталожний опис О. Наумова у 2004 р.

Текстологічний аналіз показав, що в оправі містились фрагменти із трьох книг богослужбового призначення. Найбільше аркушів із *Мінеї служебної*, присвячених богослужінням, які припадали на 30 січня, 2, 8, 11, 24 лютого, 9 й 25 березня. Загалом аркушів із цього кодексу 18, вони розділені на 35 фрагментів.

Із місяцеслова *Єрусалимського Уставу* походять два фрагменти – приписи стосовно Неділі перед Різдом Христовим і 20–24 грудня. Через недостатню кількість тексту на інших чотирьох клаптиках паперу неможливо точно визначити тип кодексу, з якого вони були взяті, проте це був манускрипт богослужбового характеру.

Кодиколого-палеографічне дослідження показало, що всі фрагменти переписано церковнослов'янською мовою, півустановним типом письма, характерним для XVI і XVII ст. Особливості манери, стилістики письма й оформлення дають підстави вважати, що вони походять із Галичини. Філігранологічний аналіз аркушів із *Мінеї святкової* дав змогу датувати манускрипт початком XVI ст.

Список бібліографічних посилань

1. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті видавн. об-ня «Вища школа», 1981. Кн. 2. Ч. 1: 1701–1764 рр. 132 с.

2. Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Г. Возницького, Музей староукраїнської книги. Фонд «Кириличні стародруки». Од. зб. Кр-180.

3. Там само. Од. зб. Кр-181.

4. Там само. Од. зб. Кр-184.

5. Там само. Од. зб. Кр-185.

6. Там само. Од. зб. Кр-314.

7. Там само. Од. зб. Кр-315.

8. Там само. Од. зб. Кр-346.

9. Там само. Од. зб. Кр-347.

10. Biblioteka Jagiellońska. Rkps Przyb. 299/71.

11. Ibid. Rkps Ms. Slav. quart 42.

12. Ibid. Rkps 5118 III.

13. Ibid. St. dr. Cim 5807.

14. Ibid. St. dr. 589 840 III.

15. Ibid. St. dr. 589 055 III.

16. Ibid. St. dr. 589 056 III.

17. Biblioteka Książąt Czartoryskich. St. dr. 8498 III.

18. Ibid. St. dr. 108 330 III.

19. Biblioteka Narodowa. Rkps 12 129 III. URL: <https://polona.pl/item/mineja-codzienna-t-6-marzec-maj,MjQ3 NjQ2 NDg/4/#info:metadata> (дата звернення: 10.11.2021).

20. Ibid. Rkps 12 131 II. URL: <https://polona.pl/item/mineja-swiateczna-luty-sierpien,MjQ3 NjQ2 NTI/27/#info:metadata> (дата звернення: 10.11.2021).

21. Ibid. Rkps 12 168 III. URL: <https://polona.pl/item/ustaw-jerozolimski,MzY4 OTQ1 NjU/316/#item> (дата звернення: 10.11.2021).

22. Biblioteka Ossolineum. BO–XVI. Qu. 1921.

23. Naumow A., Kaszlej A., Naumow E., Stradomski J. *Rękopisy cerkiewno-słowiańskie w Polsce: katalog*. Kraków: Scriptorum, 2004. XIV. 572 s.

24. Okhrimenko O., Voloshchenko S. Between the Man's Hands and God's Eyes: The Psalter Of 1437 from the Collection of the Vernadskyi National Library of Ukraine. *Hiperboreea*, 2019. Vol. 6. No. 2. P. 21–31. <https://doi.org/10.3406/hiper.2019.952>

25. Pirożyński J. Anna Lewicka-Kamińska i jej dorobek księgoznawczy. Próba charakterystyki. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 1981. T. XXXI. S. 7–19.

26. Siniarska-Czaplicka J. *Katalog fi ligranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500–1800 r.* Łódź: Stowar-

zyszenie inżynierów i techników przemysłu papierniczego w Polsce, 1983. 64, 134 s.

References

1. Zapasko, Ya. P., Isaievych, Ya. D. (1984). Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh na Ukraini [Monuments of book art: catalog of oldprinted books published in Ukraine]: Book 2, parts 1. 1701–1764. Lviv: Vydavnytstvo pry Lvivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola» [in Ukrainian].
2. B. H. Voznytskyi Lviv National Gallery of Art, Museum of Old Ukrainian Books. Fond Cyrillic old printed. Unit. Cr-180 [in Church Slavonic].
3. Ibid. Unit. Kr-181 [in Church Slavonic].
4. Ibid. Unit. Kr-184 [in Church Slavonic].
5. Ibid. Unit. Kr-185 [in Church Slavonic].
6. Ibid. Unit. Kr-314 [in Church Slavonic].
7. Ibid. Unit. Kr-315 [in Church Slavonic].
8. Ibid. Unit. Kr-346 [in Church Slavonic].
9. Ibid. Unit. Kr-347 [in Church Slavonic].
10. Biblioteka Jagiellońska. Unit. Rkps Przyb. 299/71 [in Church Slavonic].
11. Ibid. Unit. Rkps Ms. Slav. quart 42 [in Church Slavonic].
12. Ibid. Unit. Rkps 5118 III [in Church Slavonic].
13. Ibid. Unit. St. dr. Cim 5807 [in Latin].
14. Ibid. Unit. St. dr. 589 840 III [in Church Slavonic].
15. Ibid. Unit. St. dr. 589 055 III [in Church Slavonic].
16. Ibid. Unit. St. dr. 589 056 III [in Church Slavonic].
17. Biblioteka Książąt Czartoryskich. Unit. St. dr. 8498 III [in Church Slavonic].
18. Ibid. Unit. St. dr. 108 330 III [in Church Slavonic].
19. Biblioteka Narodowa. Unit. Rkps 12 129 III. Retrieved from <https://polona.pl/item/mineja-codzienna-t-6-marzecmaj,MjQ3NjQ2NDg/4/#info:metadata> (Last accessed: 10.11.2021) [in Church Slavonic].
20. Ibid. Unit. Rkps 12 131 II. Retrieved from <https://polona.pl/item/mineja-swiateczna-na-luty-sierpien,MjQ3 NjQ2 NTI/27/#info:metadata> (Last accessed: 10.11.2021) [in Church Slavonic].
21. Ibid. Unit. Rkps 12 168 III. Retrieved from <https://polona.pl/item/ustaw-jerozolinski,MzY4 OTQ1 NjU/316/#item> (Last accessed: 10.11.2021) [in Church Slavonic].
22. Biblioteka Ossolineum. Unit. BO–XVI. Qu. 1921 [in Latin].

23. Naumow, A., Kaszlej, A., Naumow, E., Stradomski, J. (2004). *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce*. Katalog. Kraków: Scriptum [in Polish].

24. Okhrimenko, O., Voloshchenko, S. (2019). Between the Man's Hands and God's Eyes: The Psalter Of 1437 from the Collection of the Vernadskyi National Library of Ukraine. *Hiperborea*, VI(2), 21–31. <https://doi.org/10.3406/hiper.2019.952> [in English].

25. Pirożyński, J. (1981). Anna Lewicka-Kamińska i jej dorobek księgoznawczy. Próba charakterystyki. In *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, XXXI, 7–19 [in Polish].

26. Siniarska-Czaplicka, J. (1983). Katalog filigranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500–1800 r. Łódź: Stowarzyszenie inżynierów i techników przemysłu papierniczego w Polsce [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 01.03.2022.

Stanislav Voloshchenko,

PhD (History), Head of the Mission Manuscript and Old Printed Heritage

of Kyiv Church: Archives, Libraries and Museums,

Pereyaslav and Vyshneve Diocese of the Orthodox Church of Ukraine

1-V Marshala Koneva St., Kyiv 03191, Ukraine

e-mail: stachevskiy@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>

Scopus Author ID: 57209716511

Web of Science ResearcherID: AAI-8906-2020

Manuscript Fragments PRZYB. 299/71 from the Jagiellonian Library:

Codicological and Textological Research

The purpose of the study is codicological and textual research of the 41 Cyrillic manuscript fragments of Przyb. 299/71 from the collection of the Jagiellonian Library in Kraków (Poland). *The research methodology* applies general scientific methods of analysis, synthesis, induction and deduction, and specific methods for the study of manuscripts. Textology helps organize and identify the texts from the fragments; with a watermark method it is possible to find out the time and place of paper production; methods of palaeography and codicology support a localization a territory of the manuscript's production. *The scientific novelty*. The fragments were found in the binding of the Cyrillic print book St. dr. 589 840 III. The article's first task was to attribute the old print book in which the manuscript fragments were found. It allows to establish the approximate time of the manuscript separation as the 18th century. The identification of the manuscript text helps replace the fragments in the correct sequence. The codicological and palaeographic parameters of the fragments show the place and time

of their creation. *Conclusions.* The article argues that the first edition of *Вослѣдованіа праздникмъ...* was published in Cyrillic types in 1741 by Basilian Fathers of the Pochaiv Monastery. The textual attribution shows that the fragments originally were parts of three different manuscripts: *Festal Menaion* (35), *Jerusalem Typikon* (2), and another liturgical book (4). The paleographic research concludes that all three fragments were rewritten in the Church Slavonic language by a semi-constitutional type of writing, typical of Early Modern Halychyna. The watermarks of *Festal Menaion* allow to identify the time of manuscript production as the beginning of the 16th century. The obtained results open up prospects for further search for codices from which the fragments originated. This paper is a case study on fragments from liturgical codices, promoting the publication of new sources, attribution, research, and digitization. The comprehensive study of the manuscripts' fragments goes alongside the old print book, which was bound together for a long time in the shared sacred space. As the result of the research, it is possible to reconstruct the manuscript codex before the damage and separation for the binding purposes.

Keywords: fragmentology, manuscript, old-print books, *Festal Menaion*, *Jerusalem Typikon*, Jagiellonian Library, codicology, textology.